

Delrapport Renskötselns förutsättningar idag och i framtiden – Skogssamebyar

Inledning

Denna rapport syftar till att synliggöra och lyfta skogssamebyarnas situation. I arbetet med framtagande har flertalet kontakter tagits med skogssamiska representanter för att fånga upp deras upplevelser så korrekt som möjligt.

Sammanfattning skogssamebyar

I Sverige finns 51 samebyar, av dessa är 33 fjällsamebyar, 10 skogssamebyar och 8 koncessionssamebyar. Skogssamebyarna finns i Västerbotten; Malå och Norrbotten; Vittangi, Västra Kikkejaure, Gällivare, Östra Kikkejaure, Slakka, Mausjaur, Udtja, Maskare, Ståkke och Muonio. Muonio sameby är idag klassad som en koncessionssameby, men är medlem i SSR och bör anses som en skogssameby varför Muonio ingår här som en av landets skogssamebyar. Muonios ställning som skogssameby har utretts ett flertal gånger¹.

Skogssamerna är i allmänhet inte lika kända som fjällsamerna. Nästan all information om samer som nått spridning har enligt Bertil Marklund som ingående studerat skogssamernas samhälle och näringar 1650–1800² handlat om fjällsamerna. Idag är fjällrenskötseln normen generellt.

Skogssamebyarna vistas aldrig i fjällkedjan med sina renar, och många problem som drabbar samebyarna under barmarkssäsong påverkar också under snöförhållanden under vår och höst, samt i de fall samebyarna nyttjar åretruntmarkerna som vinterbetesmark.

Renarna flyttas eller vandrar självmant mellan olika säsongsbetesområden under året för att hitta den typ av växtlighet som finns tillgänglig för årstiden. För skogsrenskötseln är sommarbetet i skogen och myrarna viktigt för att bygga upp energireserverna inför vintern och den kommande kalvningen³. Renen har en mycket god förmåga att klara kyla, men plågas av sommarvärme eftersom den i det närmaste saknar svettkörtlar. För att klara varma perioder under sommaren måste renarna därför ha tillgång till fuktig skuggrik skog och torra och skuggiga skogsbackar. Här är betestillgången sämre och renen drar sig därför ut på myrarna när kvällen kommer för att beta⁴. Renen, och särskilt renkalven, besväras också svårt av insekter, i synnerhet av parasiterna korm och svalgbroms. Under juli– augusti är den därför beroende av tillgång till vindexponerade platser i anslutning till betesområdena.

Kumulativa effekter

Moen och Lindborg⁵ som analyserat betesmarken i Fennoskandien med avseende på konkurrerande markanvändning visar att 85 % av markerna påverkas av minst ett intrång och 60 % av flera intrång (två eller fler) detta i tillägg till rovdjursförekomst och stigande temperaturer. Det betyder att endast 15 % av marken är kvar ostörd från konkurrerande mänsklig markanvändning. Det ska dock noteras

¹ [pm-43---muonio-sameby.pdf \(gov.se\)](#)

² [FULLTEXT01.pdf \(diva-portal.org\)](#)

³ [skogens-varden.pdf \(miun.se\)](#)

⁴ [tunon_h_et al_180122.pdf \(slu.se\)](#)

⁵ [Mapping cumulative pressures on the grazing lands of northern Fennoscandia \(diva-portal.org\)](#)

att studien saknar viss konkurrerande markanvändning som exempelvis vattenkraft och elledningar sannolikt är procentsatsen av ostörd mark mindre än vad som angetts i studien.

Den trängda situationen som rennäringen befinner sig i är något som alla samebyar känner av, men till skillnad mot många fjällsamebyar som får ett litet andrum under vår och sommar till fjälls påverkas skogssamebyarna av intrången året om. Exakt påverkan behöver ses utifrån varje enskild samebys unika situation och intrångets placering dvs centralt inom ett betesområde eller i utkanten⁶.

Många skogssamebyar upplever att de lever och verkar under villkoren att mänsklig aktivitet och konkurrerande markanvändning finns inom alla betesområden, såväl inom åretruntmarkerna som vinterbetesmarkerna. För renen betyder det att den jagas åt det ena eller andra hållet antingen på grund av att de störs av mänsklig närvaro, industriell verksamhet, rovdjur eller av renskötarna själva som försöker styra den åt något håll för att minska konflikter med befolkningen.

Vindkraft

En stor del av den landbaserade vindkraften etableras i barmarks- och vinterbetesområden i skogslandet. Med vindkraften kommer oftast ett utbredd vägnät, vilket samebyar vittnar om gör att renar lättare skingras eller leds in på fel område. Renarna kan också vara svåra att upptäcka i de fall dem vistas i vindkraftparker på grund av markförändringar och orörd vegetation. Vindkraft omöjliggör renskötselarbete med hjälpmedel såsom helikopter och drönare i området. Iskast från vingarna är en stor fara, både för renskötare och renar.

Insektsplågan och rovdjur kan påverka hur renen reagerar på störning såsom en vindkraftspark. Anna Skarin m.fl. (2021)⁷ visade i sin studie på en stor variation i hur vindkraftsetableringarna påverkade renarna under barmarkssäsongerna kalvning-, sommar- och höstperioderna i Malå sameby. Jämfört med tiden före byggfas undvek renarna vindkraftsanläggningarna under kalvnings- och höstperioden under driftsfas, men inte under sommarperioden. Minskningen var mest markant i myrområden där renarnas användning minskade med i genomsnitt 34 respektive 21 % 3 km från vindkraftsanläggningarna under kalvnings- respektive höstperioden, medan de ökade användningen av myrar med 22 % vid 3 km under sommarperioden. Renarnas förändrade beteende mellan de olika barmarkssäsongerna visade på att de gör en avvägning för vad som är minst stressande eller farligt när de söker efter det bästa tillgängliga betesområdet. Bytesdjur, som renar, gör ofta avvägningar mellan vad som är minst farligt, eller stressande för dem. Detta ledde till att renarna antingen undvek vindkraftsanläggningarna under kalvningsperioden för att bättre upptäcka björnar eller att de faktiskt använde områden nära anläggningarna för att slippa bli angripna av parasiter under sommarperioden.

För skogsrenskötseln som vistas i skogen året om blir störningen av vindkraft och de negativa konsekvenserna konstanta, det vill säga påverkan på renskötseln sker året runt. Studier visar att renarna både undviker områden med vindkraft och att deras betesro försämras. Detta blir extra kännbart under kalvningsperioden när vajan och kalven behöver lugn och ro. I Malå sameby har flera studier gjorts på vindkraftens effekter på renskötseln⁸. Där kalvningslandet studerades ökade användningen av de områden där verken var skydda av topografin med 60 % under driftsfas och minskade användningen av betesmark inom 5 km från parkerna med 16–20 %. Även renens betesro försämrades inom 4 km från parkerna.

⁶ [Microsoft Word - rapport_20160711_final.docx \(slu.se\)](#)

⁷ [Renar, renskötsel och vindkraft – Vinter- och barmarksbete ISBN 978-91-620-7011-3 \(naturvardsverket.se\)](#)

⁸ [Microsoft Word - rapport_20160711_final.docx \(slu.se\)](#)

En förutsättning för bra betesförhållanden är att renarna har betesro, det vill säga att de kan beta i lugn och ro. Det behövs för att renarna ska kunna beta selektivt och välja ut de mest näringsrika betesväxterna. Störd betesro minskar möjligheterna för tillväxt och fettansättning inför vintern.

Gruvor

Flera skogssamebyar har aktiva och nedlagda gruvor inom sina åretruntmarker, bland annat återfinns Europas största dagbrott Aitik inom Gällivare skogssameby.

I skogssamebyarnas område finns idag 6 aktiva gruvor⁹ och ungefär 19 nedlagda gruvor. Enligt kontakt med Bergsstaten i april 2024 så saknas hos de sammanställningar över nedlagda gruvor vilket försvårar möjligheten att få siffra på antalet. Samma sak gäller ansökningar om prospekteringar och bearbetningskoncessioner.

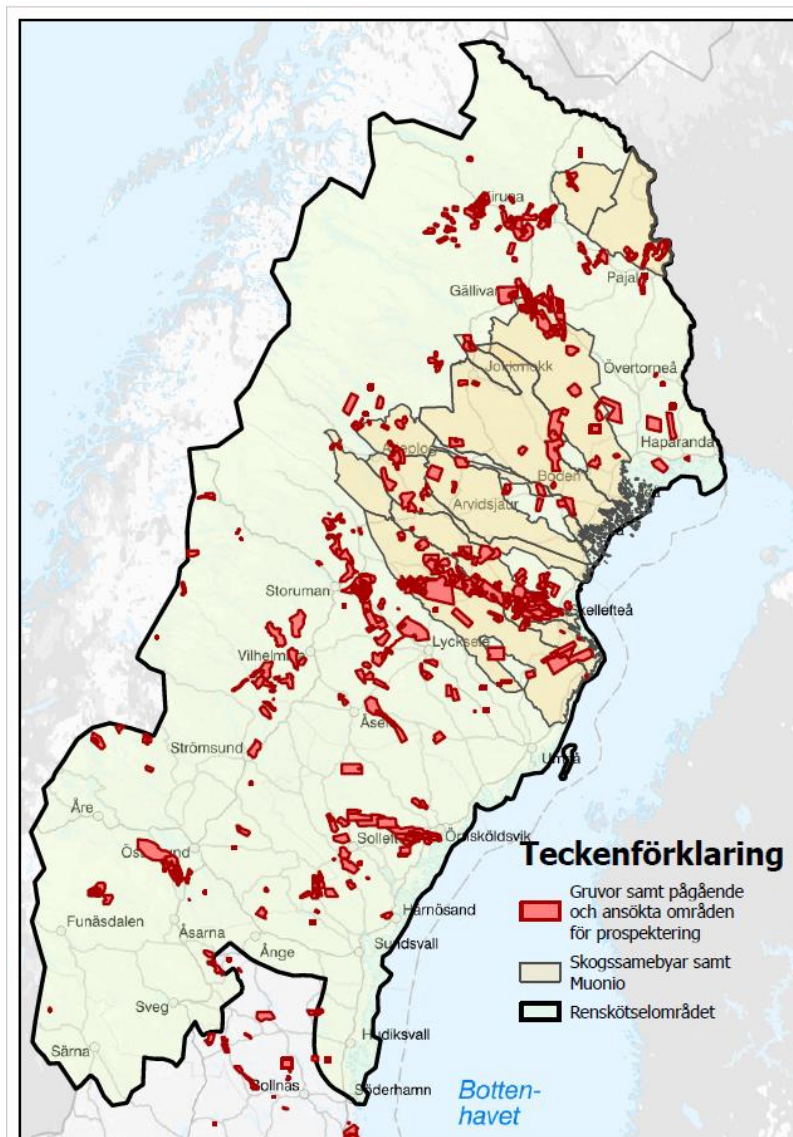

Bild 1. Källa Sametinget april 2024.

Aktiva gruvor innebär bland annat buller, damm och transporter, vilket innebär en ökning av persontrafiken men framför allt en ökning av tunga transporter som medför att antalet trafikolyckor

⁹ [Gruvor i Sverige - Bergsstaten handlägger tillstånd och tillsyn av gruvor \(sgu.se\)](https://www.sgu.se/om-sgu/om-sgu-i-sverige)

med ren också ökar. Mer trafikerade vägar saltas i större utsträckning vilket innebär att renar lockas ut på vägen för att slicka i sig saltet.

En gruvetablering innebär förutom en direkt förlust av betesmark också barriäreffekter till följd av till exempel vägar, buller och elledningar, vilket innebär ett stort merarbete för samebyarna. Det händer också att samebyar måste avlägsna renar som hamnat inom gruvområdet. Förekommande förurningar och föroreningar gör området runt gruvor obrukbart som betesmark, och nedlagda gruvor har förändrat betestillgången negativt på flera sätt.

Vid gruvprospekteringar använder borrhöretagen sig av mätslingor som renar kan fastna i. Det förekommer att borrhör lämnas kvar efter prospektering¹⁰ och dessa sticker upp ovanför marknivå och innebär en risk för olyckor under renskötselarbete.

MineDeer¹¹ är ett projekt som inte är slutredovisat ännu där Gällivare- Mausjaur och Malå samebyar varit involverade. Målet med projektet är att utveckla verktyg och metoder över hur gruvverksamhet påverkar renen, renskötseln och den samiska kulturen. Genom förbättrade verktyg och underlag avser projektet att leda till en förbättrad dialog och förståelse mellan gruvindustrin, renskötseln och andra markanvändare. Med hjälp av GPS-försedda renar och renskötarens traditionella kunskap studeras renarnas markanvändning i förhållande till tre gruvområden. En slutrapport av projektet är beräknat till hösten 2024.

Vägar och infrastruktur

Renar behöver vindexponerade platser för att skydda sig mot insekter. Vindexponerade platser innebär till exempel myrar, men också järnväg och vägar i de fall de är anlagda i betesområdet. Det innebär att renar söker sig till vägar på åretruntmarkerna under barmarkspenod. I de fall en vasa som har diande kalv blir offer i trafiken på både väg och järnväg innebär det också att kalven måste avlivas eller dör, då eftersök på barmark är svårt. På åretruntmarkerna förekommer det att renar som blivit dödade i trafiken avlägsnas från platsen innan samebyn hunnit identifiera renens ägare och då utgår ingen ersättning. Under sommartid är det också vanligt att kalvar blir påkörda och sedan inte anmäls in till polisen, men även vuxna renar är inblandade i smitningsolyckor.

Flera skogssamebyar berörs mer eller mindre av Inlandsbanan på sina åretruntmarker, där vissa skogssamebyar har räls som skär igenom samebyns betesmarker. Enligt uppgifter inhämtade av Inlandsbanan tolkar SSR att under 2022 tågdödade 106 renar på skogssamebyarnas område, 2023 dödade 77 renar. 2023 hade trafiken på inlandsbanan ökat under vintertid. Tågtrafik vintertid har förekommit i låg utsträckning tidigare. Från januari till april 2024 har 86 renar dödat i renbetesområdet. Enligt sekretesslagen får inte Inlandsbanan meddela när den ska trafikerar med främst Försvarsmaktens beställda transporter. Men även annan godstransport, till exempel skogsbrukets, saknas i tidtabellen om den beställts med kort varsel. Inlandsbanans sträckning är generellt inte försedd med viltstängsel. Järnväg med dåligt underhållna stängsel längs med banan utgör en stor fara för renar då de kan ta sig in genom håll i stängsel, men tar sig inte ut.

Skogssamebyarnas renar vistas ofta runt bebyggelse eller i närheten av människor, samhällets utbredning kan vara en anledning på många ställen att renar inte tar sig runt beroende på förutsättningarna i området, utan måste passera i närheten eller igenom samhällen. Det innebär att de är inom räckhåll för vissa människor som vill renen eller renägaren illa och då kan skada djuren. I flertalet samebyar har det upptäckts levande renar som har blivit skjutna med hagel, men också

¹⁰ [The impacts of mining on Sámi lands: A knowledge synthesis from three reindeer herding districts - ScienceDirect](#)

¹¹ [MineDeer - Gruvverksamhet i renskötselområdet, ökad kunskap om gruvverksamhetens påverkan på renar, renskötsel och samisk kultur | Externwebben \(slu.se\)](#)

luftgevär, vilka har begränsad räckvidd. Bebyggelse är också en orsak till olyckor, till exempel fastnar renar i gungor, fiskenät, ståltråd, men framför allt elstängsel. Ofta är det dödlig utgång för renen. Det förekommer att renar faller ned i bland annat dåligt övertäckta brunnar.

Renarna tvingas söka svalka och skydd mot insekter samt bete bland bebyggelse, ofta på odlingsmark, gräsmattor eller i olika öppna uthus, vilket leder till många konflikter med människor som hävdar att renar trampar ned, äter eller förorenar mark. Oftast har inte markägaren hägnat in sina olika plantager, gräsmattor eller liknande, vilka är belägna på renens betesmark. Det förekommer också att personer driver bort renarna från betesområdet under den känsliga perioden då renar och diande kalvar behöver betesro, svalka och skydd från insekter. Ofta har renarna bara vistats i området, men ändå förekommer konflikter frekvent. Jordbruk och skogsbruk har historiskt haft företräde framför rennäringen, och än idag förekommer konflikter på flera håll. Många av renskötselns företrädare anser att den ökade polariseringen i samhället leder till ökande konflikter.

Med närheten till människan följer också ofta närheten till hund. Lösspringande hundar som jagar renar förekommer. Renar som jagas utsätts för stress och lidande, i värsta fall skadas renen så pass illa att den måste avlivas. Försäljning av jakt innebär också en ökning av långväga jägare med hundar som inte är vana att vistas kring ren utan att jaga dem, vilket medför också försvårande av samlingsarbete, jagade, rivna och dödade renar. Inom skogssamebyarna bedrivs både småviltsjakt och älgjakt vilket samebyarna måste ta hänsyn till då markerna är delade. Det finns ingen möjlighet för samebyarna att avlysa områden nedanför odlingsgränsen. I Norrbotten används idag inte möjligheten till brunstuppehåll i älgjakten, och vissa skogssamebyar har jakttidsfönster att förhålla sig till. Efter renarnas brunstsäsong är hanrenarna kraftigt avmagrade och för att de ska överleva vintern är det avgörande att de får betesro.

Skog

För skogssamebyarna är hänglavsbetet på vårkanten oersättligt, trots det så vittnar skogssamebyar om att det avverkas hänglavsbarande träd i mycket stor utsträckning. Den tillgängliga hänglavsförekomsten har minskat kraftigt samtidigt som betydelsen har kommit att öka med mer oförutsägbara vintrar där markbetet låses alltmer frekvent. Markberedning och körskador gör det också svårt att färdas, vilket främst visar sig under samlingsarbete för att få renarna till en hage även under barmark, då både renar, små kalvar, renskötare och hundar måste passera stora markberedda ytor. Skador uppstår på levande individer, men också på maskiner.

Markberedningens riktning kan även påverka under lång tid för hur renarna kan röra sig och nyttja landskapet. Under barmarksperioden utgör också dåligt röjda hyggen med stor tillväxt av lövsly en försvårande omständighet då vegetationen är så tät att renarna döljs. Det omfattande vägnätet som skogsbruket anlagt nyttjas som färdvägar för renar som har svårt att ta sig genom dåligt skötta avverkningsområden med sly, oröjd skog och contortaplantager, vilket gör att renarnas rörelsemönster kan vara svåra att förutse och renarna splittras lättare. Skogsbruket har också medfört att betet har minskat, och det gör att renar betar sig igenom åretruntmarkers trivselland fortare, och hamnar därför ofta på vinterbetesområde innan tillåten tid. För att förhindra detta måste samebyar lägga ned tid och arbete på att försöka stoppa renarna, ofta genom att och flytta tillbaka hjorden till åretruntmarkerna. Under denna tidperiod är det viktigt att renarna får betesro inför vintern då födotillgången är begränsad.

Vinterbetet utgör flaskhalsen för de allra flesta samebyarna. Intensivt skogsbruk har dock medfört stora negativa konsekvenser för vinterbetesmarkerna när andelen mark- och hänglav minskat dramatiskt sedan 1950-talet. Andelen skogsmark av lavtyp har minskat med 71 % inom

renskötselområdet de senaste 60 åren¹². För skogssamebyarna som vistas i skogslandet året om är också gammelskogen viktig för att ge renen svalka och mat varma sommardagar. Det har det skett en arealminskning av skog där marklaven täcker mer än 50 procent mellan 1955 och 2013 för Västerbottens inland med 82 procent, från 145 000 hektar till 26 000 hektar, och för Västerbottens kustland med 66 procent, från 123 000 hektar till 42 000 hektar. Forskningen visar på en minskning i Norrbottens inland med 78% från 495 000 ha till 110 000 ha och för Norrbottens kustland en minskning med 74 % från 220 000 ha till 57 000 hektar.¹³

Samebyarna upplever att predationen på ren av rovdjur har ökat på grund av minskat skydd av skogen, samt fler öppna ytor, vilket främst underlättar för björn och örn att ta kalv.

Rovdjur

För förekomst av Lo/Järv/varg på skogssamebyarnas åretruntmarker delas ersättningen för skada med fjällsamebyar som brukar marken som vinterbetesmark eller innehar flytträtt genom skogssamebyarnas åretruntmarker. Skogssamebyarna har vid flertalet tillfällen lyft fram att skadebilden är högre i områden där skogssamebyarnas renar vistas kontinuerligt och att ersättningen då måste höjas för att stå i proportion till skadebilden för respektive sameby.

Inventeringen av stora rovdjur är en avgörande faktor för förvaltningen i dess helhet. Inventering i skogslandskapet är förenat med svårigheter. Skotertrafik i terrängen har också en konsekvens i att det blir svårt att inventera rovdjur, då oljud stör och skrämmer bort rovdjuren tillfälligt.

Ersättningssystemet för björn och örn är arealbaserad och det innebär att skogssamebyar, som ofta är relativt små till ytan, erhåller ersättning som är oproportionerlig i förhållande till förlusterna. För närvarande pågår en översyn av ersättningssystemet för björn, eventuell förändring beräknas träda i kraft under hösten 2024.

Björnpredation på ren är ett stort problem i skogssamebyar. Den enkät som i projektet skickats till alla samebyar visar att på frågan om i vilken utsträckning som björn påverkar renskötseln på åretruntbetesmarkerna är medelvärdet för de svarande skogssamebyarna 4,88 på en femgradig skala. För vinterbetesmarker är medelvärdet på samma fråga 2,13.

Björnpredation på ren har studerats i Gällivare skogssamebya och Udtja sameby mellan åren 2010¹⁴. Studien bekräftade renskötarens traditionella kunskap om att björnar orsakar stora förluster av renkalv. Enligt studien förekom omfattande predationen i huvudsak av små kalvar under en begränsad tidperiod från första maj fram till mitten av juni, men det förekom även att vajor dödades. Den genomsnittliga predationstakten för en björn som befinner sig i området med kalvande vajor beräknades till ca 0,4 renkalvar per björn och dag, och 0,02 vajor per björn och dag, under perioden 1 maj-15 juni. Variationen mellan de olika björnindividernas predationstakter var dock stor och antalet varierade från 0–1,23 kalvar/per björn och dag. I de studerade samebyarna uppgavs kalvförlusterna, från kalvning till kalvmärkning variera mellan 30 och 50 %. Enligt studien kan mellan 63 och 100 % av de försvunna kalvarna ha dödats av björnar.

Preliminära resultat visar att björnpredation på ren troligen är ett generellt problem oberoende av om det är en skogs- eller fjällsameby. Mellan åren 2019–2024 pågår ett forskningsprojekt i Idre

¹² [On the decline of ground lichen forests in the Swedish boreal landscape: Implications for reindeer husbandry and sustainable forest management - PubMed \(nih.gov\)](#)

¹³ [On the decline of ground lichen forests in the Swedish boreal landscape: Implications for reindeer husbandry and sustainable forest management \(slu.se\)](#)

¹⁴ [karlsson_j_etal_160301.pdf \(slu.se\)](#)

sameby för att studera björnpredation på ren i en fjällsameby. Enligt projektets hemsida har man hitintills följt 20 björnar och av dessa har 12 besökt kalvningsområdet. Sju av dessa björnar har totalt dödat 112 kalvar och 13 vuxna renar. Predationstakten är därmed mycket högre i Idre än vad studien i Udtja och Gällivare visat. Den genomsnittliga predationstakten per björn i kalvningslandet är ändå ungefär den samma som skogssamebyarna eftersom björnarna spenderar mindre tid på fjället. Predationen pågår under en längre tid i Idre än vad som dokumenterats i Norrbotten medan predationen av vuxna renar följer ungefär samma mönster. Trots redovisade resultat i studien har inga större förändringar i rovdjursförvaltningen skett.

Vattenkraft

Vattenkraftens tillkomst har haft och har en stor påverkan på renskötselns bedrivande. Samebyarna uppger att det finns stora svårigheter med att använda områdena. Dämda älvar är en orsak till att renar drunknar, dåliga isar innebär risker för både ren och renskötare, torrlagda fåror omöjliggör passager och traditionellt brukade flyttvägar är förstörda.

Biltestverksamhet

Inom flera skogssamebyar sker en omfattande biltestverksamhet. Dessa etableringar uppkom på 90-talet, och ofta med liten eller ingen dialog med renskötselns företrädare, vilket medförde att anläggningarna i många fall är lokaliserade till områden som överlappar rennäringens riksintressen och trivselland. Intresset för testindustri i vinterklimat ökar, vilket medför ytterligare påverkan på renskötsel. Förutom att bilar testas på allmänna vägar under vintertid, och även sommartid, så anläggs också isbanor ofta på flyttleder.

Försvarsmakten

I skogssamiskt område finns militäranläggningar, skjutfält och övningsområden/provområden på åretruntmarkerna. Inom två av dessa områden har renskötselrätten eller jakt och fiskerätten upphört.

För en del samebyar innebar detta förutom betesförlust också förlust av naturliga flyttleder, sammanhängande land samt störning i den fria strövningen, mycket på grund av tillhörande samhällsutbredning. I och med Sveriges inträde i NATO har oron för eskalerad aktivitet inom dessa områden samt behov av ytterligare områden ökat. Ökad frekvens och ljudnivå på grund av skjutövningar och täta flygövningar, samt intensifierad järnvägstrafik för militärtransporter är en del av befarade konsekvenser.

Tjuvjakt på ren

I denna rapport används begreppet tjuvjakt trots att detta inte är en korrekt benämning på de brott som begås. Brotsrubriceringen för denna typ av brott är skadegörelse, stöld och/eller djurplågeri. Valet att använda ett fiktivt begrepp är för att tjuvjakt bättre beskriver hur gärningen utförs. Det förekommer att renar otillåtet skjuts och slaktas, flera samebyar har funnit slaktrester, döda renar skjutna med grovkalibriga vapen, och renkroppar där utvalda delar av renen styckats lös. Skogsbrukets omfattande vägnät pekas ut som en av de störta möjliggörande faktorerna för tjuvjakt.

I den enkät till samebyarna som gjorts i projektet sticker skogssamebyarna ut (tillsammans med region Norrbotten Norra) vad gäller hur samebyarna upplever att tjuvskjutning av ren påverkar renskötsel. Medelvärde för skogssamebyarna är 4,63 på den femgradiga skalan där ju högre värde desto högre påverkan. För Norrbotten Norra 4,14 och för de övriga tre regionerna är medelvärdet mellan 2,0 – 2,88.

Turism

Skotertrafik förekommer i stor utsträckning där det är en utmaning att ta sig fram i terrängen, vilket är möjligt då dagens skotrar är mer kraftfulla. Det finns exempelvis speciella skotertävlingar där deltagarna ska leta kontroller i skogslandet. Samebyar misstänker att många skoterförare från kustlandet och grannländer använder sig av snödjupskartan för att hitta de mest utmanande områdena.

Bergssidor där betestillgången är bra för renbete körs upp av skotrar och renar skräms, skoterspår hårdnar och förhindrar framtida bete, då renarna får problem att gräva i tätt packad snö. Skoterspår möjliggör också att renar har lättare att ta sig fram när de följer spåren och har lättare att splittras i mindre skockar vilket försvårar både möjligheten att hålla renarna samlade, och i det efterföljande samlingsarbetet för renskötarna. Skotertrafik kan medföra att renarna drivs i oönskad riktning och kan hamna på fel marker, tex fel årstidsland.

En del samebyar upplever att antalet skoterleder verkar öka för varje skotersäsong. Många upplever att flera skoterleder ligger fel i förhållande till renskötselns bedrivande. Skoterkörning förekommer också frekvent utanför markerade skoterleder, i för renskötseln känsliga områden.

Draghundar är vanligt förekommande i skogssamebyområde, och förutom en ökad ljudnivå främst vid utfodring av hundarna, så tränas också hundar under barmarkssäsong efter skogsvägar, vilket medför störning både genom ljud och fysisk närvaro. Lösspringande draghundar är också en stor problematik då de ofta jagar, river och dödar renar.

Under senare år har den kommersiella bärplockningen ökat, vilket inneburit att flertalet utländska anställda bärplockare vistas i skogen under bärsäsong. Vid samlingsarbete med renar under hösten, samt under brunstperioden utgör dessa ofta en störning. Skogsbilvägar anlagda för skogsbruk gör det möjligt för bärplockare att sprida ut sig. Ofta har dessa bärplockare ingen eller liten kunskap om renskötseln som bedrivs i området.

Under barmarkssäsong har det också blivit populärt att bestiga små berg och toppar i skogslandet. Genom att terrängen gör sikten svår för både människa och djur är risken att renar blir överraskade av människor stor.

Språk

1882 infördes allmän skolplikt. Skogssamiska barn tvingades börja i svensk skola, ofta inackorderade hos svenska familjer, då övrig familj följde renarna på dess vandringar, och samiska förbjöds talas. Ume- och Pitesamiska, vilket är de vanligaste språken i skogssamebyarna blev inte godkända skriftspråk förrän 2016 respektive 2019. De andra samiska språkvarietéerna godkändes mellan 1978 och 1983.

I sametingets renmärkeshantering finns än idag inga snittbenämningar på Pite- och Umesamiska, och vissa av skogssamebyarna traditionellt brukade snittbenämningar finns inte upptagna som existerande snitt.

Rättsliga skillnader

Historik

I slutet på 1800-talet började svenska politiker anse det nödvändigt att styra rennäringen hårdare så att den inte skulle störa den bofasta befolkningen och andra näringar.¹⁵ När Sveriges riksdag 1886 fastställde den första renbeteslagen var det viktigaste syftet att rättsligt reglera förhållandet mellan jordbruk och renskötsel och formalisera samernas rätt till renbete. I lagen fanns ingen uttrycklig definition vilka som omfattades av lagstiftningen. I samma lag förbjöds renskötseln nedanför lappmarksgränsen. Tanken var att de gamla 22 lappskatteländen skulle avskaffas och renskötselrätten bli kollektiv, men det var inte tydligt uttalat. En "lappkommitté" tillsattes 1895 och den föreslog att varje "lappby" skulle få en egen byordning, vilket infördes i renbeteslagen 1898. Senare ansåg staten det nödvändigt att ytterligare specificera samernas rättigheter och begränsa dem till en mindre grupp. Våren 1917 lades en proposition i "lappfrågan" fram för riksdagen; en revision av 1898 års renbeteslag. Propositionen var präglad av "lapp-ska-vara-lapp"-politiken. Andemeningen var att göra det omöjligt för samer att både skaffa fast bosättning, ta upp jordbruk och fortsätta med renskötsel. För att definieras som same skulle denne leva nomadliv, ha renar och bo i kåta. Rätten till renskötsel, jakt och fiske skulle inte omfatta fler än de som staten ansåg var i behov av det. Fjällsamerna skulle "bevaras" och skyddas från civilisationen samtidigt som ett lappfogdesystem växte fram för att kontrollera dem. Skogssamerna ansågs vara så påverkade av civilisationen att deras renskötsel och bostadsmönster snarare utgjorde ett hot mot nomadlivet och därför skulle de assimileras.

Genom 1928 års renbeteslag definierades fjäll- och skogsrenskötseln. Både fjällsamer och skogssamer fick enligt 2 respektive 3 §§ bedriva renskötsel under hela året i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovanför odlingsgränsen. Därutöver fick fjällsamerna bedriva renskötsel året om på renbetesfjällen i Jämtlands län medan skogssamerna hade motsvarande rätt i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker nedanför odlingsgränsen på mark som antingen tillhörde kronan eller, om den var upplåten till enskilda, vid avvittringen hade förklarats utgöra renbetesland eller av ålder hade använts som sådant. En förutsättning för att skogssamerna skulle få uppehålla sig i ett visst område var dock att skogsrenskötsel av ålder hade förekommit där under våren, sommaren eller hösten.

Mellan oktober och april fick fjällsamerna enligt 2 § även bedriva renskötsel på områden nedanför odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker som av ålder hade använts för skogsrenskötsel samt i områden utanför dessa lappmarker och på renbetesfjällen som de efter gammal sedvana hade besökt med sina renar. Under motsvarande period fick skogssamerna enligt 3 § vistas med sina renar på annan mark i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker som av ålder använts för skogsrenskötsel, samt på områden utanför dessa lappmarker vilka skogssamerna efter gammal sedvana hade besökt med sina renar under vissa tider av året. Genom avtal med markägaren eller -brukaren kunde fjäll- och skogssamer få rätt att uppehålla sig på vinterbetesmarkerna även under andra delar av året.

Förarbeten till 1928 års lag. Kommittén föreslog en lag som reglerade fjällrenskötseln och en som reglerade skogsrenskötseln. Enligt förslaget till den första lagen var svenska lappar berättigade att i den

¹⁵ <https://www.sametinget.se/157488>

ordning som sades i lagen bedriva fjällrenskötsel, vilket framgick i förslagets 1 §. Enligt förslagets 2 § skulle såsom lapp enligt lagen anses envar som på grund av härstamning och med hänsyn till att han eller hans förfäder bedrivit renskötsel hade blivit kyrkoskriven som lapp. När det i lagen talades om renskötande fjälllapp avsågs man eller kvinna som bedrev fjällrenskötsel samt renskötande lappmans hustru, omyndiga barn och tjänare. Dessutom sågs ett underårigt barn till en avlidnen renskötande fjälllapp som renskötande fjälllapp. Detta framgick i förslagets 3 §. I förslaget till 8 § sades att de trakter där fjällrenskötsel fick bedrivas skulle vara indelade i lappbyområden, vilka skulle ha bestämda gränser för vår-, sommar- och höstbetesland, och i den mån det var lämpligt även för vinterbetesland. I förslagets 54 § angavs att renskötande fjällappar inom samma lappbyområde utgjorde en fjälllappby, och för varje lappby skulle det finnas en byordning. Motsvarande bestämmelser föreslogs också för skogsrenskötseln, fast då med begreppen skogslapp och skogslappby.¹⁶

1928 beslutades bland annat följande¹⁷:

1. Lappar, som driva skogsrenskötsel (skogslappar), äro berättigade att under varje tid av året uppehålla sig med sina renar inom Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen och å sådan mark nedom samma gräns, som antingen tillhör kronan eller, ehuru upplåten till enskild, vid avvitrningen förklarats utgöra renbetesland eller av ålder varit såsom sådant land använd, dock att de må uppehålla sig endast å trakter, där skogsrenskötsel av ålder förekommer under våren, sommaren eller hösten.
2. Skogslappar må ock uppehålla sig med sina renar å annan mark inom Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, som av ålder användes för skogsrenskötsel, samt å de trakter utom nämnda lappmarker, vilka skogslappar från lappmarkerna efter gammal sedvana vissa tider av året besöka med sina renar, dock endast under oktober, november, december, januari, februari, mars och april månader, såvitt icke antingen avtal träffats med vederbörande jordägare eller brukare om rätt för lapparna att uppehålla sig där under annan tid av året eller ock otjänliga väderleks- eller betesförhållanden nödga till tidigare flyttning om hösten eller hindra återflyttning om våren.

3. Prövas beträffande visst område utövandet av den rätt som tillkommer skogslapparna enligt 1 och 2 mom., vara i synnerlig mån betungande för den jordbrukande befolkningen eller hinderligt för odlingens fortgång eller ock medföra väsentligt hinder eller avsevärd skada för fjäll -renskötseln, må Konungen förordna, att området ej vidare må begagnas för skogsrenskötsel.

Statens syn historiskt på skogsrenskötseln som mindre skyddsvärd lever kvar än idag, då den riskerade att förbjudas i det fall den konkurrerade med jordbruk eller fjällrenskötseln på områden som traditionellt brukats av skogsrenskötseln.

¹⁶ SOU 1923:51 s. 10 f., 29 f., 36, 38 och 57 f

¹⁷ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/proposition/kungl.-majts-proposition-nr-43_dp3043b1/html/

Dagens reglering Rennäringslagen

I tidigare lagstiftning (1928) gjordes en skillnad mellan fjäll- och skogssamebyar. Den nuvarande rennäringslagen (1971) gör inte den skillnaden, men indelningen av de två olika typerna lever fortfarande kvar och samebyarnas olika geografiska belägenhet innebär fortsatt en skillnad i praktiken. Rennäringslagen är förhållandevis neutral i sin lagtext och gör i skrift ingen direkt åtskillnad mellan skogsrenskötsel och fjällrenrenskötsel. I nuvarande lagstiftning nämns skogsrenskötseln uttryckligen i endast en paragraf, nämligen 3 § rennäringslagen (1971:437) (RNL), där framgår att året-runt-marker utgörs av områden där det av ålder har bedrivits skogsrenskötsel nedanför odlingsgränsen, men ovan lappmarksgränsen, under vår, sommar och höst. Även de områden som ligger ovanför odlingsgränsen utgör året-runt-marker för renskötsel.

Det förekommer dock vissa paragrafer i lagtexten där skogssamebyarna missgynnas. Det syns tydligaste vad gäller skyddsreglerna i 30 32 §§ och i 90 § RNL. 30 § RNL anger att de som äger och brukar mark i året-runt-markerna inte får vidta åtgärder som medför avsevärd olägenhet för renskötseln. 32 § RNL anger i stället att upplåtelse av nyttjanderätt på statens mark ovanför odlingsgränsen inte får ske om det innebär avsevärd olägenhet för renskötseln. Den reella skillnaden ligger i att presumtionen i 32 § är att upplåtelse är otillåten om det inte kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln, med presumtionen i 30 § är att markägare får använda marken så länge det inte medför avsevärd olägenhet för renskötseln. Skyddet i 30 § RNL omfattar skogssamebyarnas marker men medför inte samma rättsliga skydd. Noteras måste också att det inte någon motsvarighet till 32 § RNL gällande upplåtelser på statens mark nedanför odlingsgränsen. En upplåtelse enligt 32 § RNL ska ske mot avgift om inte särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet vilket innebär att en viss ersättning utgår för intrånget. Någon motsvarande avgiftsskyldighet finns inte för 30 § RNL. Det är också genom 32 § RNL som reglerar jaktupplåtelser på vissa områden ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Eftersom jakten sker genom en upplåtelse så finns det också möjligheter till avlysning av densamma. Möjligheten att avlysa jakt blir nästan aldrig aktuell inom skogssamebyarna.

90 § RNL reglerar ansvarsfrågor, här återfinns en skillnad avseende tid. Det strikta ansvaret för skador som orsakas av ren på åker, äng och trädgård är två månader längre nedanför odlingsgränsen än ovanför odlingsgränsen. Ovanför odlingsgränsen gäller det strikta ansvaret från april – augusti, men nedan odlingsgränsen börjar ansvaret i stället redan i maj och varar till september. Anledningen till detta ligger enligt förarbetarna i att skörden börjar grönska tidigare och kan växa längre och därmed slås senare än ovanför odlingsgränsen.¹⁸

Det förekommer också vissa olikheter i Terrängkörningslagen (1975:1313) och i Terrängkörningsförordningen (1978:594). I 1 § 2 st. terrängkörningslagen anges det att regeringen får bestämma att det ska vara förbjudet att framföra motordrivna fordon i terrängen inom vissa delar av fjällområdet. Dessa förbudsområden omfattar dock inte skogssamebyarnas områden. Det ska dock noteras att förbudsregleringen i första hand inte syftar till att skydda rennäringsens bedrivande utan syftar till att skydda känsliga områden. Vidare anges det i 2 § terrängkörningsförordningen att särskild försiktighet ska iaktas vid körning på barmark på kalfjäll för att undvika bland annat buller och andra störningar av betydelse, någon motsvarande bestämmelse återfinns inte gällande skogsmark. För skogsmark finns det vissa allmänna förbud mot terrängkörning i 1 § 1 st. terrängkörningslagen, bl.a. förbud att framföra motordrivna fordon på barmark och körning på snötäckt mark med plant eller ungskog.

¹⁸ Prop. 1971:51 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rennäringslag, m.m. s. 198 – 208.

Möjlighet att meddela föreskrifter eller förbud mot terrängkörning på både snö och barmark i andrafall än de som framgår i 1 § terrängkörningslagen finns om körningen kan medföra olägenhet från naturvårdssynpunkt eller annan allmän synpunkt. Detta förutsätter dock att förbudet inte innebär onödigt hinder för körning som är till nytta för ortsbefolkningen, nödvändigt för yrkesutövning eller annat nyttigt ändamål. Detta regleras vidare i 15 & 16 §§ terrängkörningsförordningen.

De flesta skogssamebyarna har sina åretruntbetesmarker nedan odlingsgränsen och ovan lappmarksgränsen, medan vinterbetesmarkerna ligger nedanför lappmarksgränsen. I skogssamebyarna flyttar renarna med årstiderna inom samebyns område för att tillgodogöra sig naturbete i skogslandet året runt.

Gränsdragningar mellan samebyarna har vid olika tillfällen beslutats om av Länsstyrelser och Sametinget, med liten eller ingen hänsyn till renbetesområdenas praktiska funktion och renskötselns utövande. I flera samebyar har skogsrenskötselns områden krympt.

Till följd av statens bristande ansvar och beslutsfattande både historiskt och i nutid drabbas samebyarna av konflikter internt och mellan varandra, då problematiken ofta har en påverkan på varje renskötares ekonomi och förutsättningar att bedriva sin traditionella näring, med andra ord, en kamp för överlevnad.